

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

УДК 81.347.78.034

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ТУРЕЦЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ (на матеріалі перекладів турецької художньої прози)

БОНДАР М. В.

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
maryana.bondar@gmail.com

У статті проаналізовано специфіку відтворення національно-культурного компонента турецької мовної картини світу в українському лінгвокультурному просторі на матеріалі перекладів турецької художньої прози. Визначено основні лексико-тематичні групи в турецькій та українській мовних картинах світу, що мають національно-культурне забарвлення. Запропоновано авторську дефініцію терміна “національно-культурний компонент”. На основі порівняння перекладів виявлено основні тенденції у відтворенні турецького національно-культурного компонента та випадки заміни його репрезентантами іншого лінгвокультурного простору. Визначено ступінь “відкритості” певних лексико-тематичних груп до перекладу українськими відповідниками та встановлено чинники, що детермінують можливість таких заміни (адекватне сприйняття тексту, відтворення турецького національного колориту).

Ключові слова: турецька мовна картина світу, український лінгвокультурний простір, національно-культурний компонент, лексико-тематична група, переклад.

NATIONAL AND CULTURAL COMPONENT OF TURKISH LINGUAL PICTURE OF THE WORLD IN THE UKRAINIAN LINGUOCULTURAL SPACE (in the translations of Turkish prosaic texts)

BONDAR Mariana Volodymyrivna
PhD, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University
maryana.bondar@gmail.com

Introduction. The study of national and lingual picture of the world remains topical for linguistic studies. This kind of investigation involves the integrated, systematic approach to the analysis of language phenomena, taking into account the data of various branches of knowledge (history, sociology, cultural studies, religious studies, ethnography), carried out in the context of anthropocentric facet. National-cultural component reflects the specific of the Turkish worldview. The problems of maintenance of the nationally cultural component (national and cultural specifics, connotation, differences in the word associations etc.) are investigated.

Purpose. The paper aims at analyzing the specific features of the national-cultural components in Turkish lingual picture of the world actualized in the Ukrainian linguocultural space.

Methods. The given research is based on the descriptive method, which includes observation, generalization, and typology of the factual material, a contrastive analysis.

Results. Author's definition of "national and cultural components" is given. The main lexical-thematic groups with national-cultural component of the Turkish lingual picture of the world and of the Ukrainian language picture of the world are determined. The variants of their translation into the Ukrainian language are interpreted. The level of openness of these thematic groups to substitutions is determined.

Conclusion. The Turkish and Ukrainian lingual pictures of the world are not isomorphic due to many reasons (extralinguistic and intralinguistic factors). There are many thematic groups with the national-cultural information (religion, traditions, clothes, meals and drinks, musical instruments, dances, games etc.). The level of openness of these thematic groups to substitutions is very different according to the national and cultural information, intentions of the translator.

The translator must preserve the specifics of another cultural space without overloading the text by unrecognizable to the Ukrainian reader realities and without changing the register of the narrative.

Key words: Turkish language picture of the world, Ukrainian linguocultural space, national-cultural component, thematic group, translation.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Вивчення національно-мовних картин світу є актуальним напрямком лінгвістичних студій, оскільки відповідає сучасним тенденціям розвитку науки. Дослідження мовних картин світу відображає комплексний, системний підхід до аналізу мовних явищ, передбачає врахування даних різних галузей знань (історії, соціології, культурології, релігієзнавства, етнографії), здійснюється в руслі антропоцентричного підходу. Найбільший інтерес становлять результати, отримані шляхом зіставлення двох і більше мовних картин, особливо якщо ці мовні картини суттєво відрізняються, що зумовлено екстралінгвальними (історія, культура, релігія, побут, географічне розташування, клімат тощо) та інтралінгвальними (належність до різних мовних сімей) факторами. Зіставлення дає змогу виявити відмінні риси та встановити лакуни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичній розробці цієї проблематики присвячені праці В. фон Гумбольдта (1964, 1984), О.О. Потебні (1976, 1989, 1993, 2004), Е. Сепіра (1993), Б. Уорфа (1960), Л. Вайсгербера (2004), Н.Д. Арутюнової (1999), Б.О. Серебренникова, О.С. Кубрякової, В.І. Постовалової (1988), С.Я. Єрмоленко, О.Б. Ткаченка, Г.М. Яворської (1998), В.В. Жайворонка (2007), О.Д. Огуя (2013), І.О. Голубовської (2002, 2004) та ін. Найбільш актуальними залишаються питання співвідношення понять "картина світу", "мовна модель світу", "мовна картина світу" та "національно-мовна картина світу", а також визначення їх складників, одиниць аналізу (концепт, лексико-семантична група, лексико-семантичне поле, національно-культурний компонент тощо), а отже й добір відповідних методів дослідження.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити основні компоненти дефініції "мовна картина світу": "мовний колектив, соціум, етнос", "сукупність уявлень про дійсність", "культура (духовна та матеріальна)", "інтерпретація, сприйняття та осмислення навколишнього світу, відображення дійсності", "призма етнічного (національного) світобачення, світорозуміння", "мовні форми вираження". Часовий маркер – певний рівень розвитку суспільства. Яскраво виражений національний характер, етнічне сприйняття світу. Засіб передачі етнокультурної інформації та інструмент самопізнання та самоідентифікації – мова.

Ми будемо оперувати дефініцією, запропонованою українською дослідницею І. О. Голубовською, яка визначає мовну картину світу як "виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі" (Голубовська, 2002, с. 6). О.Д. Огуй зазначає, що мовна картина світу семасіологічно аналізується та ономасіологічно структурується на певні фрагменти, поля (або концепти?), лексико-семантичні групи (ЛСГ), лексико-семантичні центри (ЛСЦ) як окремі парадигми. Саме дослідження лексико-семантичних груп з національно-культурною семантикою та їхніх вербальних презентантів дозволяє виявити специфіку національного характеру мовної картини світу (Огуй, 2013, с. 18).

У багатьох визначеннях слушно наголошено на національному характері мовної картини світу. Мовна картина світу визначається як спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності “крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу” (Штерн, 1998, с. 156).

Національно-культурним компонентом вважаємо складник національно-мовної картини світу; слова та словосполучення, які на денотативному чи конотативному рівні характеризуються такими особливостями, які відрізняють їх від подібних одиниць іншої мови, відображають специфіку життя певного народу та викликають певні труднощі при перекладі.

Національно-культурний компонент як одиниця національної мовної картини – це синкретичне явище, комплексне дослідження якого має здійснюватися з урахуванням даних лінгвістики, психології, філософії, соціології, історії, етнографії, культурології. Мовні засоби, якими послуговуються представники етнічної спільноти, відображають не лише загальний ступінь соціального розвитку, а й світобачення, світогляду, що є глибоко національними за своєю природою, виступають способом пізнання та самоідентифікації, акумулюють накопичений досвід та передають з покоління в покоління ментальний код нації.

Крім теоретичного значення, дослідження цієї проблеми має суто практичну цінність. Переклад як акт міжкультурної комунікації передбачає необхідність адекватного відтворення національної мовної картини світу іншого народу, “декодування” чужомовних реалій, розкриття глибинних культурних кодів нації.

В останні роки помітно зріс інтерес до турецької культурної спадщини, особливостей турецького менталітету, специфіки світогляду турків та способу їх життя, що засвідчило потребу в українських професійних художніх перекладах з турецької мови, у становленні потужної перекладацької школи з турецької мови, у чітко розроблених загальних правилах передачі турецької безеквівалентної лексики.

Мета **дослідження** – проаналізувати специфіку відтворення національно-культурного компонента турецької мовної картини світу в українському лінгвокультурному просторі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) визначити основні лексико-тематичні групи турецької мовної картини світу, що мають національно-культурне забарвлення, та описати їхнє мовне вираження; 2) зіставити їх з одиницями відповідних українських лексико-тематичних груп; 3) проаналізувати специфіку їх перекладу українською мовою; 4) визначити рівень відкритості цих лексико-тематичних груп до заміни. Матеріал дослідження – українські переклади турецької художньої прози (твори Р.Н. Гюнтекіна, А. Несіна, О. Памука, Б. Карасу, А.Е. Перкер, Т. Кіремітчі, Ш. Ішігюзель).

Виклад основного матеріалу **дослідження**. Турецька мова належить до тюркських мов алтайської макросім’ї, має аглютинативний устрій, що суттєво відрізняє її від української мови та детермінує відмінні мовні форми вираження навколишньої дійсності.

Найбільші відмінності між турецькою та українською мовними картинами світу лежать в екстралінгвальній площині. Визначальний для будь-якого етносу релігійний вектор задає ціннісну шкалу та багато в чому детермінує поведінку представників соціуму, особливо в мусульманських країнах. Саме тому в турецьких художніх текстах високочастотна релігійна лексика. При зіставленні мовних картин чітко простежується макродихотомія *Аллах – Бог* та мікродихотомії *Коран – Біблія, мечеть – церква, мінарети – бані, намаз – молитва, імам – священник, релігійні свята: Курбан-байрам, Рамазан, Шекер-байрам – Пасха, Різдво* та лакуни (напр., *харам – заборона вживати свинину*).

Історія народу, особливо героїчна минувшина, – це “внутрішня ретроспектива” нації. Для турецького народу це часи Османської імперії, для українського народу – часи козацтва, а також важливий етап для самоідентифікації та становлення кожної нації – національне Відродження (часи Ататюрка в Туреччині, 20-ті роки ХХ століття в Україні): *Османська*

імперія – Запорізька Січ, султан – гетьман, султанат – гетьманат, османська армія – козаки, чавушбаші, колагаси (кол-агаси), паша, сипахії, учбей, яничари – сотник, хорунжий, отаман, козак.

Окрему лексико-тематичну групу становлять імена, прізвища відомих особистостей (державні діячі, політики, діячі культури, науки тощо), що при перекладі потребують пояснення, коментування: *Газі Ататюрк Мустафа Кемаль, Мевляна, Селім Третій, Мехмед 4, султан Мехмед Фатіх, султан Сулейман Кануні, Абдюльгамід II, Махмуд Другий, Беязит Блискавичний, Евлія Челебі – князь Ярослав Мудрий, князь Володимир, княгиня Ольга, гетьман Б. Хмельницький, гетьман І. Мазепа, М.С. Грушевський, Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Леся Українка.*

Високу частотність виявляє також суспільно-політична (назви соціальних верств, одиниці адміністративно-територіального поділу) та економічна (грошові одиниці) лексика: *вілаєт, бюджет, санджак, ільче, касаба, махалле, нахіє – волость, воєводство, губернія, провінція, полк, округ, область, район, акче, дирхем, ліра, куруш – гривня, карбованець, копійка.* Це лексичні одиниці як пасивного, так й активного словникового складу.

Національно значущими є лексичні одиниці, що презентують духовну та матеріальну культуру народу: 1) народні музичні інструменти: *баглама, дарбук, давул, кеман, каманча, саз, тамбур, уд, зурна – кобза, бандура, сопілка, трембіта, ліра;* 2) народні танці: *касап, зейбек – гопак;* 3) народні мандрівні музики, оповідачі: *ашики, меддахи – лірники, бандуристи, кобзарі;* 4) звичаї, традиції, обряди: *обрізання, кина-геджесі – хрестини, сватання, заручини, весілля;* 5) національний одяг: *башилик, біорке, чакшири, чаршаф, кюлоти, кюлах, кушак, пече, яшмак – вишиванка, плахта, шаровари, намітка;* 6) національні страви та напої: *сарма, долма, манти, чорба, дьонер – галушки, вареники, борщ, голубці, пампушки; ашуре, халва – кутя, коливо; айран – ряжанка, раки – горілка, боза – квас;* 7) житло: *ялі – хата, маєток;* 8) заклади харчування: *мейхане – шинок, корчма, чайхана – кав'ярня, локанта – забігайлівка;* 9) транспорт: *паром, долмуш – човен, ридван, маршрутне таксі;* 10) заклади торгівлі: *дюкян – магазин.*

Національно забарвленою вважаємо також лексику на позначення звертань: *ханім, ханім-ефенді, бей, бей-ефенді, ефенді – пан, пані, панянка;* етикетних формул: *алейкюм селям, селамюм алейкюм – “Доброго здоров'я!”, “бісмільях”, бісмілья – “З богом!”, Allahaismarladık! – “На все добре!”, “Процавайте!”, “До побачення!”, “Бувай!”, Allah rahatlık versin! – “Добраніч!”, “На добраніч!”, Haydi, Allah yolunu açık etsin! – “Ну, гаразд, ходи здоровий!”, İşiklar içinde yatsın – “Нехай спочине вона у світлі вічному”, “Нехай спочиває у світлі”, Toprağı bol bol olsun – “Земля пухом”, Ruhü şad olsun – “Хай спочине її світла душа”; прокльонів: Allah belasını versin! – “Чорт забирай!”, “Дідько б вас забрав!”, “Та хоч би воно все пропало!”, “Хай йому грець!”, “Хай їм грець!”, Allah kahretsin! – “Хай йому грець!”, Allah cezasını versin! – “Хай би їй трясця!”.*

Дослідження лексико-тематичних груп, одиниці яких мають національне забарвлення, є важливим складником вивчення специфіки турецької мовної картини світу. Ці лексеми виявляють високий ступінь частотності в турецьких перекладах, оскільки безпосередньо відображають турецьку дійсність, спосіб життя турків, особливості їхнього світогляду. Вони слугують не лише часовими маркерами, а й передають важливу культурну інформацію. Проте не всі лексико-тематичні групи мають однаковий рівень відкритості до трансформацій.

Значну частину слів перекладачі транскодують, лише деякі слова перекладають українськими відповідниками. Допустимі зміни реєстрів при перекладі релігійної лексики, зокрема лексеми Аллах, оскільки Бог виступає більш загальним поняттям: Аллах – Бог, Господь (*Allahım! – “Аллаху мій!”, “Мій Аллах!”, “О Аллах!”, “Господи!”, Атап! – “Заради Аллаха!”, “Господи!”, “Ой, Господи!”, Атап Allahım! – “Господи!”, “Ай, Аллах!”, Allahın izniyle! – “Дай Бог!”, “О, хай благословляє вас Аллах!”, “Хай нагородить тебе Аллах!”, Allah rızası için! – “В ім'я Аллаха!”, “Заради Аллаха!”, “На Бога!”, Allaha şükürler olsun! – “Слава Аллахові!”, “Дякувати Богові!”, Maşallah! – “Машаллах!”, “Слава Аллаху!”, “Слава Аллахові!”, “Слава Богу!”, “Дякувати*

Богові!”, “Хвалити Бога!”, *Sizi bana Allah gönderdi* – “Вас до мене Аллах послав”, “Сам Аллах послав мені вас”, “Господь Бог вас послав”, *Vallahi!* – “Йй-бо!”, “Йй-богу!”, “Святий Боже!”, “Присягаюся!”, “Слово честі!”, “Присягаюся Аллахом!”, *Vallahi billahi!* – “Присягаюся Аллахом, присягаюся всіма святими!”, “Йй-богу!”, “Господом Богом присягаюся!”, “Присягаюся Аллахом великим та всемогутнім!”, “Бачить Аллах!”, “Аллах свідок!”, “Справді!”, “Чесне слово!”, *Fesurhanallah!* – “Аллах всемогутній!”, “О Господи!”, *Inşallah!* – “Іншаллах!”, “Якщо на те буде воля Аллаха!”, “Якщо Аллах того побажає!”, “Якщо Аллах буде милостивий!”, “Хай допоможе Аллах!”, “Дякувати Аллаху!”, “Хвала Аллаху!”, “Слава Аллахові!”, “Дай Бог!”, “Дасть Бог!”, “Хвалити Бога!”, “Дай-то Боже!”, “Дай Боже!”, *Allah aşkına!* – “Заради Аллаха!”, “Ради Аллаха!”, “Аллахом благаю!”, “Бог милостивий!”, “Прости Аллах!”, “На Бога!”, *Allah korusun!* – “Не доведи Господи!”, “Боже бережи!”, “Борони Аллах!”, *Allah göstertmesin!* – “Не приведи Аллах!”, “Господь Бог не допустить!”, *Allaha etanet!* – “Аллах милостивий!”, “Не доведи Аллах!”, “Покладіться на Господа Бога!”, “Бог милосердний!”, “Хай береже Аллах!” тощо). Це стосується й деяких слів, що презентують релігійну лексику: “Коран” – “Свята книга”, мечеть – храм Божий, намаз – молитва, “*ıyşısı namazı*” – “третья молитва (намаз)”.

Трансформацій не виявлено в перекладах художніх текстів при передачі онімів, назв прецедентних текстів, імен персонажів літературних творів, назв свят, звичаїв, обрядів, оскільки вони є своєрідними етнокодами. Навіть якщо вони мають повні відповідники: *İsa* – *Ica* (Ісус), *Sebrail* – Джебрайіл (Гавриїл), *İlyas* – Ільяс (Ілля) тощо.

Деякі національно-культурні компоненти турецької мовної картини світу передають як шляхом транскрибування (стратегія форенізації), так і заміною українським відповідником (нейтралізація, доместикація): *mutasarrıf* – мутасарриф (окружний голова), *каутакат* – каймакам (повітовий голова), *vali* – валі (губернатор), *раюа* – паша (генерал), *kâhуа* – ках’я (прислужник), *çavuş* – чавуш (сержант), *eskici* – ескіджі (лахмітник), *dadı* – дади (нянька, годувальниця), *ebe* – ебе (повитуха, пупорізка), *falaka* – фалака (палиця, різка), *sübbe* – джуббе (джубба, джуппе) (мантія), *davul* – давул (барабан), *zurна* – зурна (труба), *кетан* – кеман (скрипка), *tahalle* – махалле (квартал, район), *vilayet* – вілайет (провінція), *dolmuş* – долмуш (маршрутка), *mintan* – мінтан (сорочка), *nargile* – наргіле (кальян), *simit* – сіміт (бублик), *sünnet* – суннат (обрізання), *hamam* – хамам (лазня, баня).

Як бачимо, український відповідник при перекладі можливий для тих слів, що мають або релевантну історичну реалію (одиниці адміністративно-територіального поділу, адміністративні посади, військові звання), або родове поняття (музичні інструменти) тощо.

Екзотичний характер лексики може нівелюватися в лексико-тематичних групах (їжа, напої, побут, громадські заклади тощо) шляхом передачі через питоме українське слово (зміна емоційного реєстра) або більш знайому чи раніше запозичену чужомовну реалію: *peçe* – пече (намітка, вуаль), *külah* – кюлах (ковпак), *rakı* – раки (горілка, горілочка), *koru köfte* – січеник, *yoğurt* – йогурт (кисляк), *sucuk* – суджук (ковбаса), *meyhane* – мейхане (шинок, корчма, генделік, трактир), *lokanta* – локанта (забігайлівка), *sarık* – чалма, *nargile* – наргіле (кальян), *bağörtüsü* – чадра, *çay bahçesi* – чайхана, *döner* – кебаб, *hamburger* – бургер, ююю *kebabı*, *kebab* – шашлик.

Турецькі гоноративи досить часто перекладають за допомогою українських відповідників, що не порушує сприйняття й не дисонує з турецькими реаліями: *hanım*, *hanımefendi* – пані, *bey*, *beyefendi* – пане, *efendim* – пане, пані, *küçük bey* – молодий пане, *küçük hanım* – паняно, молода пані, *büyükhanım* – Пані, *hanım kız* – моя пані.

У художніх перекладах зафіксовано випадки, коли транслітеровані турецькі слова супроводжуються нейтральними українськими відповідниками: *derviş* – ченець-дервіш, *müderris* – духівник-мюдеррис, *ulema* – богослов-улем, *rehlivan* – борець-пехліван, *darbuka* – барабан-дарбук, *ketençe* – скрипка-каманча, *kaşar* – бринза-кашар, кашар-бринза, *kahıу* – прислужник-кахій,

meddah – меддах-проповідник, *musalla taşı* – плита мусалла, хоча іноді українська лексема може мати національне забарвлення: *takke* – ярмулка-такке (пор. *takke* – шапка-текке), *raki* – горілка-раки. Іноді додають назву більш знайомої українцям чужомовної реалії: *dönerci* – дьонеркебан, *sandviççi* – сандвіч-харчевня. Такий спосіб перекладу значно спрощує сприйняття чужомовної реалії, оскільки немає потреби вдаватися до розгорнутих пояснень та коментарів.

На особливу увагу заслуговує специфіка перекладу звертань, оскільки звертання має виразно національне забарвлення. Традиційно при перекладі турецьких звертань перекладачі не вдаються до буквального перекладу, а послуговуються типовими українськими відповідниками, що значно спрощує розуміння тексту й не викликає відчуття дисонансу від незвичних українському вуху “моя душа”, “моя красуня”, “моя солодка”.

Турецьке звертання *sağım* (дослівно “моя душа”) перекладається українськими відповідниками, що характеризуються багатоміснією: “люба” (“люба моя”), “мила” (“мила моя”), “дорога” (“дорога моя”), “рідненька” (“моя рідненька”), “моя рідна”, “серденько моє”. При звертанні до осіб чоловічої статі вживаються лексеми: “милий”, “любий мій”, “дорогий мій”, “рідний мій”. “Серце”, “серденько”, “сонце”, “сонечко” вживається як звертання до осіб обох статей. Здебільшого “серце”, “сонечко” вживається при звертанні до дітей. “Друже”, “синку”, “голубе” як звертання до неблизьких одне одному персонажів. Як бачимо, здебільшого українці послуговуються атрибутивами (любий (люба), милий (мила), дорогий (дорога), рідний (рідненька)), присвійними займенниками (мій, моя) або іменниками (серце (серденько), сонце (сонечко)).

Високочастотні турецькі звертання *güzelim* – красуне моя, кохана, *bir tanesi* – незвичайна, *yavritim* – любонько (до дочки), *sinim* (до племінника), *дитино моя*, *yavrucuğum* – сину мій, *sinim* (керівник до підлеглого), *şekerim* – солодкий (солодкий мій), *aziz*, *azizim* – дорогенький, *kızım* – любчику, *дорогенький*, *sıcısım* – моя крихітка. Такі звертання можуть передавати ставлення мовця (любий, дорогий (дорогенький), солодкий (солоденький)), спорідненість (сину (синку), дитино), якості людини, до якої звертаються (красуня, незвичайна).

Часто, коментуючи, пояснюючи турецьку реалію, перекладач удається до українських відповідників: махалле – куток; мухтар – староста; калфа – підмайстер, економка, прислуга; хамал – носильник, вантажник; дади – нянька, молочна мати; ебе – повітуха, пупорізка; борці-пехлевани – силачі, багатирі; муалліме – вчителька; ваїз – проповідник; ходжа – духовна особа, мулла, вчитель парафіяльної початкової школи; пері – фея, добрий дух, красуня; іфрит – злий дух; мейхане – корчма, заклад харчування, де крім наїдків подають алкогольні напої та грає музика; назир – міністр; мюріде – директорка, завідувачка; мюдюр – завідувач; дербей – феодал, дільний володар; муавіне – заступниця; паша – генерал; хирка – напівкаптан, халат із повстини; ханим – дама, пані, ханим-ефенді – добродійка; ханим-ефенді – пані; бей-ефенді (а також ефенді або ефендім) – пан, добродій; хемшире – сестра, сестричка; чешме – спеціально збудований кювет для потреб місцевого населення; гяур – невірний, немусульманин; чорба – юшка; мутасарриф – начальник округи; каймакам – начальник повіту, району, дрібної адміністративної одиниці Туреччини; мухаджір – переселенець; бастурма – копчене, в’ялене м’ясо; леблебі – смажений горох; мугаллебі – молочний кисіль, пудинг на рисовій муці. Або через загальну назву: бьорек – вид печеної чи смаженої випічки; піде – хліб, тісто з м’ясом; ревані – солодкий пиріг. Або через нову, добре відому назву: Сшллькьой аеропорт – теперішній міжнародний аеропорт Ататюрка.

Значення турецького слова іноді увиразнюють за допомогою неукраїнського синонімічного поняття: шехзаде – кронпринц, претендент на успадкування престолу; недіме – фрейліна; мінтан – вид камзола з рукавами; джуббе – мантія.

Елементи турецької мовної картини світу пояснюють також, указуючи на їхню подібність до реалій інших культур (типові контексти “схожий, подібний, прототип”, “вид”, “різновид”, “у вигляді”, “на зразок”, “приблизно те саме, що” або взагалі через реалію іншої культури):

чакшири – різновид чоловічих шаровар; чаршаф – жіночий головний убір у вигляді великої хустки, зазвичай чорного кольору; чепкен – верхній стьобаний одяг на зразок халата; ентарі – вбрання, схоже на довгу сорочку, що його носять замість халата; уд – різновид лютні, щипковий струнний музичний інструмент з ладами на грифі й овальним корпусом, прототип європейської лютні; баглама – щипковий музичний інструмент, схожий на мандоліну; давул – великий бубон, кушак – довгий турецький пояс на зразок козацького, яким обмотувалися довкола поперек; кол-агаси – військовий чин у султанській армії, наступний після капітана перед майором (відповідав чину штабс-капітана в царській армії); чавуш – глашатай; унтер-офіцер; паша – почесний титул, який султан міг присвоїти губернатору або генералу (приблизно те саме, що й «сер» або «пан»); онбаші – єфрейтор, капрал; суджук – солодоші на зразок грузинської чурчхели; наргіле – прилад для куріння, на зразок кальяну.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Суттєві відмінності в турецькій та українській мовних картинах світу зумовлені як екстралінгвальними, так і інтралінгвальними чинниками. Лексико-тематичні групи з виразним національно-культурним забарвленням здебільшого представлені безеквівалентною лексикою, яка викликає певні труднощі при перекладі, оскільки не має відповідників в іншому мовнокультурному просторі. З'ясовано, що рівень відкритості лексем до заміщень залежить від їхньої належності до певної лексико-тематичної групи (більш гнучкі – соціальні гоноративи, назви страв, напоїв, музичних інструментів, закладів громадського харчування та торгівлі; менш гнучкі – одиниці адміністративно-територіального поділу, назви адміністративних посад, “закриті” для трансформацій – назви релігійних свят, теоніми, демінутиви тощо). Проте навіть у межах однієї групи можливі більш гнучкі та менш гнучкі підгрупи (релігійна лексика загалом незмінна, але лексеми *Аллах*, *мечеть*, *намаз* іноді замінюються українськими відповідниками). При перекладі важливо не лише зберегти, передати специфіку іншого культурного простору, не переобтяжити текст незрозумілими для українського читача реаліями, але й, удаючись до українських відповідників, не змінити реєстр оповіді, змістивши акценти (іслам – християнство, турецька національна кухня – українська національна кухня, турецький національний одяг – український національний одяг, турецькі соціальні гоноративи – українські соціальні гоноративи).

Питання критеріїв визначення допустимості-недопустимості замінів (кількісних, якісних показників) як лексем, так і складників фразеологізмів є актуальним та перспективним напрямком подальших лінгвістичних досліджень, оскільки має важливу не лише теоретичну, а й практичну цінність.

ЛІТЕРАТУРА

- Арутюнова, Н. Д. (1999). *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры.
- Вайсгербер, Й. (2004). *Родной язык и формирование Духа*. Москва: Едиториал УРСС.
- Голубовська, І. О. (2004). *Етноспецифічні константи мовної свідомості*. (Дис. докт. філол. наук). Київ.
- Голубовська, І. О. (2004). *Етнічні особливості мовних картин світу*. Київ: Логос.
- Голубовская, И. А. (2002). *Этнические особенности языковых картин мира*. Київ: ВПЦ “Київський ун-т”.
- Гумбольдт, В. фон. (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Прогресс.
- Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода: Звегинцев, В. А. (1964). *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях* (Часть 1, 85-104). Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- Єрмоленко, С. С., Харитоновна, Т. А., Ткаченко, О. Б., Яворська Г. М., Єрмоленко, С. С. (1998). Мова в культурі народу. *Мовознавство*, 4-5, 3-13.
- Жайворонок, В. В. (2007). *Українська етнолінгвістика*. Київ: Довіра.

- Огуй, О. Д. (2013). Мовна картина світу: проблема організації складників. *Мовознавство*, 4, 15-26.
- Потебня, А. А. (1976). *Из записок по русской грамматике*. Москва: Наука.
- Потебня, А. А. (1993). *Мысль и язык*. Киев: Синто.
- Потебня, А. А. (1989). *Слово и миф*. Москва: Правда.
- Потебня, А. А. (1976). *Эстетика и поэтика*. Москва: Искусство.
- Потебня, О.О. (2004). *Актуальні питання мови та культури*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго.
- Серебрянников, Б. А., Кубрякова, Е. С., Постовалова В. И. (1988). *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука.
- Сэпир, Э. (1993). *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва: Издательская группа "Прогресс".
- Уорф, Б. Отношение норм поведения и мышления к языку: Звегинцев, В. А. (1960). *История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях (Часть 2, 198-224)*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- Уорф, Б. (1960). Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 1*, 145-178.
- Штерн, І. Б. (1998). *Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики*. Київ: АртЕк.

REFERENCES

- Arutiunova Arutiunova, N. D. (1999). *Yazyk y myr cheloveka*. Moskva: Yazyky russkoj kul'tury.
- Vajsherber, J. (2004). *Rodnoj iazyk y formirovaniye Dukha*. Moskva: Edytoryal URSS.
- Holubovs'ka, I. O. (2004). *Etnospetsyficzni konstanty movnoi svidomosti*. (Dys. dokt. filol. nauk). Kyiv.
- Holubovs'ka, I. O. (2004). *Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu*. Kyiv: Lohos.
- Holubovskaia, Y. A. (2002). *Etnycheskye osobennosti iazykovykh kartyn myra*. Kyiv: VPTs "Kyivs'kyj un-t".
- Humbol'dt, V. fon. (1984). *Yzbrannyye trudy po iazykoznaniiu*. Moskva: Prohress.
- Humbol'dt, V. fon. *O razlychyy stroeniya chelovecheskykh iazykov y eho vlyaniyu na dukhovnoe razvitye chelovecheskoho roda: Zvehyntsev, V. A. (1964). Ystoryia iazykoznaniiya XIX y XX vekov v ocherkakh y yzvlacheniiakh (Chast' 1, 85-104)*. Moskva: Hosudarstvennoe uchebno-pedahohycheskoe yzdatel'stvo Mynysterstva prosvescheniia RSFSR.
- Yermolenko, S. S., Kharytonova, T. A., Tkachenko, O. B., Yavors'ka H. M., Yermolenko, S. S. (1998). *Mova v kul'turi narodu*. *Movoznavstvo*, 4-5, 3-13.
- Zhajvoronok, V. V. (2007). *Ukrains'ka etnolinhvistyka*. Kyiv: Dovira.
- Ohuj, O. D. (2013). Мовна картина світу: проблема організації складників. *Мовознавство*, 4, 15-26.
- Potebnia, A. A. (1976). *Yz zapysok po russkoj hrammatyke*. Moskva: Nauka.
- Potebnia, A. A. (1993). *Mysl' y iazyk*. Kyev: Synto.
- Potebnia, A. A. (1989). *Slovo y myf*. Moskva: Pravda.
- Potebnia, A. A. (1976). *Estetyka y poetyka*. Moskva: Yskusstvo.
- Potebnia, O.O. (2004). *Aktual'ni pytannia movy ta kul'tury*. Kyiv: Vydavnychyj Dim Dmytra Buraho.
- Serebrennykov, B. A., Kubriakova, E. S., Postovalova V. Y. (1988). *Rol' chelovecheskoho faktora v iazyke. Yazyk y kartyna myra*. Moskva: Nauka.
- Sepyr, E. (1993). *Yzbrannyye trudy po iazykoznaniiu y kul'turolohiyu*. Moskva: Yzdatel'skaia hruppa "Prohress".
- Uorf, B. *Otnosheniye norm povedeniya y myshleniya k iazyku: Zvehyntsev, V. A. (1960). Ystoryia iazykoznaniiya KhIKh–KhKh vekov v ocherkakh y yzvlacheniiakh (Chast' 2, 198-224)*. Moskva: Hosudarstvennoe uchebno-pedahohycheskoe yzdatel'stvo Mynysterstva prosvescheniia RSFSR.
- Uorf, B. (1960). *Otnosheniye norm povedeniya y myshleniya k iazyku. Novoe v zarubezhnoy linyhvytyke. Vypusk 1*, 145-178.
- Shtern, I. B. (1998). *Vybrani topiky ta leksykon suchasnoi linyhvytyky*. Kyiv: "ArtEk".

Дата надходження до редакції 07.06.2018 р.

Ухвалено до друку 25.10.2018 р.